

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ VE YASAL ÇERÇEVESİ

Murat ÖZGEN*

Development of Television Broadcasting in Turkey And Its Legal Frame

In 1952, the first television broadcast activity was begun in Turkey by İTU (Istanbul Technical University). On January 31, 1968 TRT (Turkish Radio and Television Institution) has begun its own regular television broadcast in Ankara, the capital city of Turkey. From 1968 to 1990 public service broadcasting concept had been accepted and applied by TRT. In the very early 1990s, private television channels appeared in Turkey. Beginning from May 1990 to April 1994 there was a *de facto* situation and application in the field of private television broadcasting. On April 20, 1994 Law of Radio and Television Supreme Committee (RTUK) came into force. Thus a legal concept has been begun in our country. Now there are two concepts in television broadcasting one of them is "public service" and the other one is "private broadcasting".

Key Words: Public Service Broadcasting Policy, TRT, BBC, Private Broadcasting, RTUK.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

i-) İlk Televizyon Yayıncılığı Uygulamaları

Türkiye'de ilk düzenli televizyon yayınının başlangıç tarihi 31 Ocak 1968'dir. Bu tarihte, Ankara'da Türkiye'nin resmi yayın kurumu olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) girişimiyle televizyon yayıncılığı faaliyeti başlatılmıştır. Aslına bakılacak olursa, deneme mahiyetinde ve çok kısıtlı da olsa TRT'nin bu girişiminden çok daha önceleri ülkemizde gerçekleştirilen bir başka televizyon yayıncılığı faaliyeti daha vardır. Bu faaliyetin tarihi ise, 1968'den çok daha gerilere, 9 Temmuz 1952'ye kadar uzanmaktadır. (Kejanlıoğlu: 6)

1952'de gerçekleştirilen televizyon yayıncılık faaliyetinin uygulayıcısı ise İstanbul Teknik Üniversitesi'dir (İTÜ). 1952 tarihinden başlayarak yaklaşık 20 yıllık bir süreçte, İstanbul'da çok kısıtlı da olsa belirli bir kesim televizyon yayınlarından yararlanmıştır. Ancak bu yayınlar yukarıda da belirtildiği gibi hem çok küçük oranda bir kesim tarafından izlenmekte hem de yayın yaptığı alan ve zaman açısından oldukça kısıtlı bir süreyi kapsamaktaydı.

Diğer yandan, Türkiye çapında örgütlenmek, bunun düzenli şekilde sürdürülebilirliğini sağlamak ve gerçekleştirilen yayını ülkeye yayabilmek bir üniversitenin gerçekleştirebileceği bir etkinlik değildi. Bunun daha profesyonel bir ekip ve kurum tarafından gerçekleştirilmesi ayrıca böylesi bir girişimin deneysellikten tamamen çıkarılarak bir mesleki etkinlik haline getirilmesi gerekmektedir.

İşte bu nedenlerden dolayı, 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde ülke çapında yaygınlık kazanacak olan TRT televizyonun yayıncılık faaliyeti, Türkiye'de ilk düzenli televizyon yayıncılığının da başlangıç noktası olarak kabul edilmelidir.

Bu arada TRT Kurumu'ndan da bahsetmek gerekmektedir. TRT, Türkiye'de 1960 ihtilalinden sonra oluşturulmuş bir yayın kurumudur. Kuruluşu 24 Aralık 1963'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen ve 2 Ocak 1964 tarihinde yürürlüğe giren 359 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. TRT Kurumu, 1 Mayıs 1964'de resmen kurularak faaliyetine başlamıştır. (Uyguç ve Genç, 1998: 75)

Türkiye'de askeri bir müdahale sonucunda oluşturulan 1961 Anayasası'nın 121. maddesi, ülkede radyo ve televizyon yayıncılığı faaliyetlerinin tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu tarafından yürütülmesi esasını hükme bağlamaktaydı. Böylece TRT, bağımsız ve tarafsız bir kamu kuruluşu niteliğinde ortaya çıkmış kurum olma özelliğini taşımaktaydı. Ancak burada açıklıkla belirtmek gerekirse TRT Kurumu toplum üzerinde taşıdığı etkinlikten ve diğer başka etmenler dolayısıyla kuruluşundan bu yana hemen hemen hiçbir zaman siyasi erki elinde bulunduran çevrelerin çekim alanından kendini tam anlamıyla kurtarabilmiş değildir. (Kejanlıoğlu: 7)

Özellikle Türkiye'nin 12 Mart sürecinde yaşamış olduğu olumsuz yöndeki değişim ve gelişmeler TRT'yi de önemli ölçüde etkilemiş ve o dönemden başlayarak, kurum özerk ve bağımsız olma özelliğinden uzaklaşmış resmi devlet kuruluşu görünümü kazanmıştır. Bu gelişme, doğal olarak, İngiltere'de görülen BBC

örneğinden yola çıkılarak oluşturulmaya çalışılan TRT'nin kurumsal kimlik yapısını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Burada İngiltere'deki BBC örneğinden yola çıkılarak bir benzetme ya da kıyas yapılacak olursa, Türkiye'de TRT Kurumu'nun BBC'ye oranla her zaman daha fazla merkezi hükümetlerin etkisi altında kaldığını söylemek gerekir. Ancak diğer yandan, BBC gibi TRT Kurumu'nun da yayın politikaları açısından var oluşundan günümüze kadar "Kamu Hizmeti Yayıncılığı" anlayışını benimsemiş olduğunu da açıklıkla belirtmeliyiz.

1970'li yıllara gelindiğinde TRT'nin televizyon yayın ağı Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Balıkesir gibi Türkiye'nin belirli ve önemli şehir merkezlerini kapsar duruma gelmişti. Özellikle, 1971 yılı Eylül ayında İzmir'de başlayan Akdeniz Olimpiyat Oyunları ile 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nın canlı olarak TRT ekranlarından yayınlanması bu konuda önemli bir deneyim ve başarı elde edilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde TRT'nin yapmış olduğu televizyon yayıncılığı renksiz yani siyah-beyazdır. TRT'nin siyah beyaz yayınları daha uzunca bir dönem devam edecek ve sonuçta 1 Temmuz 1984'de TRT kurumu renkli televizyon yayınına geçecektir. (Kejanlıoğlu: 9)

ii-) 1980'li Yıllarda Türkiye'de Televizyon Yayıncılığı Faaliyetleri

12 Eylül 1980 askeri darbesi Türkiye'de bütün kurumlarda önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuş, ara rejimi takip eden 6 Kasım 1983 seçimleri ile birlikte Anavatan Partisi iktidara gelmiş ve parti genel başkanı Turgut Özal,

başbakan olmuştur. Turgut Özal, iktidara geldikten sonra ülkede önemli bir ihracat hamlesi başlamış ayrıca Özal'ın ve dolayısıyla da iktidar partisi olan Anavatan Partisi'nin benimsediği genel politikalar gereği serbest pazar ekonomisi ülkede geçerli kılınmıştır.

Özal politikaları ile ülkedeki telekomünikasyon ağına işlerlik ve yaygınlık kazandırılmış ve bu sistemlerin yıllardan beri süregelen hantal yapıdan kurtarılması çabaları söz konusu olmuştur. Nitekim bu dönemde TRT, televizyon yayıncılığı yaşamında ilk kez 2. bir yayın kanalı olan TRT2'yi 6 Ekim 1986'da uygulamaya koymuş ve böylece ülkede ilk kez bu tarihten itibaren 2 kanallı televizyon yayıncılığı dönemi başlamıştır.

29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimleri Anavatan Partisi'nin kazanması ve Turgut Özal'ın yeniden başbakan oluşu, ileride 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin başı olan Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı olağan süresinin bitişi ve büyük olasılıkla Özal'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi anlamına da geliyordu. Sonuçta beklenen olmuş ve darbenin başı Orgeneral Kenan Evren'in biten Cumhurbaşkanlığı süresinin ardından Turgut Özal Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 31 Ekim 1989'da Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilerek 9 Kasım 1989'da görevine başlamıştır.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevine gelişi ülkede Anavatan Partisi'nin politikalarının daha güçlü biçimde yürürlüğe konulması ve uygulanmasının yanı sıra, kitle iletişimi alanında daha liberal politikalara işlerlik kazandırılmasının da temel nedeni olmuştur.

Nitekim, 1990 yılı başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD gezisinde yaptığı bir açıklamada, yurtdışından Türkçe yayın

yapılmasını engelleyen bir kural olmadığını, bir kanal kiralayanın Türkiye'ye yayın yapabileceğini belirterek, tecimsel kuruluşların önünü açmıştır. (Kejanlıoğlu: 10)

Gerçekten de böylesi bir beyanın, üstelik devletin en üst kademesinde yer alan bir kişi tarafından yapılması, 1990'lı yılların hemen başında bazı çevrelerin bu mesajı almalarını ve özel televizyon yayıncılığı için gerekli girişimlerde bulunmalarını sağlamıştır.

Oysa o tarihe kadar, 1982 Anayasası'nın 133. maddesinin 1. paragrafında "radyo ve televizyon istasyonları, ancak devlet eli ile kurulur ..." şeklinde bir yasal hüküm yer almakta ve bu da radyo, televizyon yayıncılığının sadece devlet eliyle yapılacağı anlamına gelmekteydi. (İçel, 1990: 299)

Buna karşın Cumhurbaşkanı Özal'ın, bu göreve gelir gelmez yaptığı açıklamanın hemen ardından, 1 Mart 1990'da Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalı olan Star-1, deneme yayınlarına başlamıştır. İşin daha ilginç bir yönü de bu yayının Eutelsat uydusundan yapılması için İsviçre'de kurulmuş olan ve aracılık görevini üstlenen MagicBox şirketinin ortaklarının arasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın büyük oğlu Ahmet Özal'ın bulunmasıydı. Ahmet Özal'ın ortaklar arasında yer aldığı 1990 yılının sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. (Kejanlıoğlu: 10)

iii-) 1990'lı Yıllarda Türkiye'de Özel Televizyon Yayıncılığı

1990'lı yılların başlamasıyla birlikte Türkiye'de yasal alt yapı bulunmamasına karşın özel radyo ve televizyon yayıncılığı alanında önemli gelişmeler görülmüştür. Mayıs 1990'a gelindiğinde özel

televizyon yayıncılığı alanında Star-1 televizyonunun yayınlarının kademeli biçimde ülke çapında yaygınlık kazandığını görmekteyiz. Star-1 televizyon yayınlarının Ocak 1991 tarihinde ABD ile birlikte hareket eden koalisyon güçlerinin gerçekleştirdiği 1. Körfez Harekatı döneminde tüm yurttan izlenmeye başlaması, TRT'nin resmi söylemine karşın, bu savaşın detaylarının en ince ayrıntısına kadar sansürsüz olarak aktarılması gerçekten de bir başarı göstergesi olarak kabul edilmelidir.

1. Körfez Harekatı sırasında devlet televizyonu olan TRT'nin bazı gelişmeleri devlet politikaları ve gizlilik gerekçelerine bağlı olarak anında izleyiciye aktarmaması, buna karşılık Star-1 yayınlarında, açıkça söylemek gerekirse denetimsizliğin de etkisiyle, tamamen açık ve şeffaf bir yayıncılık anlayışının benimsenmiş olması nedeniyle Türk halkı Star-1 televizyonunun yayınlarını izlemeyi tercih etmiştir.

O dönemde, TRT çalışanı olan ve TRT televizyonunda gelişen olaylara yakından tanıklık eden gazeteci Can Dündar anılarında o günün koşullarını şu şekilde dile getirmektedir: "O karlı Ankara gecesinde, üzerimde kalın bir kazakla TRT'nin Kavaklıdere'deki binasına giderken benden ne bekleediklerini bilmiyordum. Kurumda bir süredir Bülent Çaplı ve Gülfem Aslan'la birlikte "CNN Dünya Raporu" programına haber hazırlıyor, CNN'le ilişkileri yürütüyorduk. Haber Dairesi katına çıktığımda derhal stüdyoya girmemi söylediler. CNN yayını ekrana verilecek, ben de anında tercüme edecektim. İyi de koca yayın kuruluşu, aylardır beklenen bir savaşa neden hazırlıksız yakalanmış ve bir simültane tercümanın yapabileceği bu işi bana yıkmıştı? Bunun nedenini,

stüdyoya girerken yapılan tembihlemeden anladım. CNN, ilk yayınında Bağdat bombardımanına İncirlik'ten kalkan uçakların da katıldığını bildiriyordu. Oysa Dışişleri henüz bu bilgiyi doğrulamamıştı. O yüzden her söyleneni bire bir tercüme etmeyecek, savaşa Türkiye'nin dahilini çağrıştıran ifadeleri ayıklayarak yayına verecektim.”(Dündar, 2003)

Star-1 televizyonunun yayıncılık yaşamındaki, 1. Körfez Harekatı ile başlayan çıkışı, halkın devlet televizyonu dışında bir kanala olan yoğun talebi ile de ivme kazanmış ve sonunda yasal zemini olmayan ancak gerek halk gerekse devlet tarafından kabul edilen bir gerçeklik olarak gündeme oturmuştur. Bu arada televizyon yayıncılığının radyoculuğa oranla daha pahalı olması orta ölçekteki girişimcilerin radyo yayıncılığına yönelmelerine neden olmuş ve 1992 yılından başlayarak radyo yayıncılığı alanında da özel radyoların büyük bir hızla çoğaldığı görülmüştür.

17 Nisan 1993'de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümünün ardından, bir anlamda fiili olarak ülke gündemine oturmuş olan, özel radyo ve televizyon yayıncıları adeta “korumasız” kalmışlar; daha önce Özal tarafından desteklenen özel radyo ve televizyon istasyonları devlet tarafından kapatılmaya başlanmıştır. Ancak bu arada halkın ortaya koyduğu bir talebe de devlet yetkilileri tepkisiz kalamamışlardır. Daha da ötesinde Tansu Çiller'in Süleyman Demirel'in Turgut Özal'dan boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmesinin ardından, Haziran 1993'de Doğru Yol Partisi başkanlığına seçilirken kullandığı slogan da “radyomu istiyorum” olmuştur.

Bundan sonraki dönem artık özel radyo ve televizyonların yasal alt yapılarının oluşturularak ortaya çıkışlarının hazırlanışı sürecidir. Nitekim bu çabaların bir sonucu olarak, 8 Temmuz 1993'de 1982 Anayasası'nın 133. maddesi değiştirilmiş ve bu madde "... radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbest..." (Kejanlıoğlu: 11)

şeklinde yeniden düzenlenmek suretiyle, bir anlamda, özel radyo ve televizyon kanallarının önü açılmıştır.

Anayasanın 133. maddesinde belirtilen kanunla düzenleme ise, 3984 sayılı yasa ile gerçekleştirilerek Türkiye'deki özel radyo ve televizyon yayıncılığı yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Adı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" olan 3984 sayılı yasa, 13 Nisan 1994'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş ve 20 Nisan 1994'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Özel radyo ve televizyon yayıncılığı böylece 1990'dan 1994'e kadar geçen dönemde yasal zemini olmayan ancak fiilen varlığı kabul edilen bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Bugün maddelerinde bazı ekleme, çıkartma ve değişiklikler yapılmış olmasına karşın 3984 sayılı kanun halen yürürlükte olup gerek kamu hizmeti yayıncılığı yapan TRT'nin gerekse özel yayıncılık yapan radyo ve televizyonların yayıncılık faaliyetlerini düzenleyen bir yasa durumundadır. Ancak Türkiye'deki radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda bugün de bazı boşlukların olduğu çok açıktır. Frekans tahsisatı, iletişim fakültelerine yayın hakkı, Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun bugünkü yapısı gibi, gündemde olan bazı tartışmalı

konuların demokratik platformlarda, konuyla ilgili geniş katılımlı kitlelerin tartışmaya katılmasıyla çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

iv-)Sonuç

Türkiye'de televizyon yayınıncılığının deneysel olarak başlaması 1952'ye kadar uzanmaktadır. O tarihte İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yaptığı yayın yaklaşık 20 yıllık bir süreçte devam etmiş, 1968 ise TRT Kurumu 31 Ocak itibariyle düzenli televizyon yayınıncılığına başlamıştır. 1970'li yıllar ülkemizde televizyonun siyah-beyaz yılları olarak adlandırılır. Bu deyim, gerek televizyon yayınlarının renksizliği anlamında diğer yandan da tecrübesizliğin getirdiği bazı aksaklıkların doğurduğu zorluklar bağlamında kullanmak doğru bir yaklaşım olacaktır. 1970'li yıllarda televizyon yayınları, Türkiye'de yaygınlık kazanmış ayrıca geniş kitlelere de bu yıllarda ulaşma olanağı bulmuştur. 1980'li yıllar ise TRT'nin televizyon yayınıncılığı alanında ortaya koyduğu önemli gelişmelere sahne olmuştur.

1980'li yılların ortalarından itibaren renkli yayına geçen TRT yine bu dönemde TRT2'yi devreye sokarak tek kanallı televizyon yayınıncılığına son vermiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde, TRT'nin kamu hizmeti yayınıncılığı anlayışının yanı sıra özel radyo ve televizyonların ortaya çıkışıyla ticari yayın faaliyeti gündeme gelmiştir. Özel radyo ve televizyon yayınıncılığı 1990'lı yılların başında Özal'ın desteğiyle faaliyete başlamış buna karşın ancak 1994'ten sonra yasal bir zemine oturmuştur. Ülkemizde radyo televizyon yayınıncılığı hızlı bir gelişme kaydetmiş olmasına karşın

henüz yasal zeminde tam anlamıyla bir oturmuşluk sağlanamamıştır. Bunun nedeni ise, yasal düzenlemelerin, teknolojik olarak ortaya çıkan hızlı gelişmeleri aynı hızda ve tam anlamıyla yakalayamamış olmasıdır.

Kaynakça

- DÖNDAR, Can. "TRT'den Nasıl İstifa Ettim?", Milliyet, 9 Ocak 2003.
- İÇEL, Kayıhan (1990). Kitle Haberleşme Hukuku, (Üçüncü Bası), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- KEJANLIOĞLU, Beybin <http://www.bianet.org/diger/arastirma/222.htm> (erişim 23.11.2002).
- UYGUÇ Ünal, GENÇ Ali (1998). Radyo Televizyon Haberciliği, (Genişletilmiş 2. Baskı), Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.

